

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ХАРИТОНОВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 344.13

**ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ПРОБЛЕМИ
КВАЛІФІКАЦІЇ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2019

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор **Панов Микола Іванович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри кримінального права № 2, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор **Грищук Віктор Климович**, Львівський державний університет внутрішніх справ, головний науковий співробітник, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України;

доктор юридичних наук, професор **Житний Олександр Олександрович**, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету;

доктор юридичних наук, доцент **Берзін Павло Сергійович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету.

Захист відбудеться «31» травня 2019 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-А.

Автореферат розіслано «25» квітня 2019 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Оборона України та захист її суверенітету, недоторканності і територіальної цілісності від агресивних посягань, забезпечення державної безпеки є справою держави, суспільства та всього народу України, що знайшло закріплення у статтях 17, 65 Конституції України. Вказана багатогранна діяльність держави та суспільства в цілому є правом усіх суб'єктів суспільного буття України і кожного з них окремо, якому одночасно відповідає їх конституційний обов'язок. Цей обов'язок доцільно поділити на загальний – держави, суспільства і кожного громадянина України та спеціальний, який покладений на окремих суб'єктів, а саме на: Збройні Сили України, Службу безпеки України, Державну прикордонну службу України, Національну гвардію України, Державну спеціальну службу транспорту, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України та на інші військові формування, які утворені відповідно до законів України. У своїй функціональній єдності ці суб'єкти становлять по суті спеціалізовану воєнну організацію України, завданням якої є захист інтересів держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Для забезпечення належного функціонування цієї організації та виконання завдань, які ставляться перед нею, держава створює фундаментальну нормативно-правову базу, що визначає спеціальний правовий режим стосовно прав та обов'язків цих суб'єктів. Основою зазначеного режиму є військова дисципліна та військовий правопорядок.

Цей правовий режим реалізується через систему відповідних засобів: організаційних, економічних, правових та ін. Серед останніх важлива роль належить системі норм кримінального законодавства України у формі Кримінального кодексу України (далі – КК), які виконують надзвичайно важливу функцію охорони порядку несення військової служби в системі структурних підрозділів воєнної організації від злочинних посягань, як найбільш тяжких правопорушень.

Кримінально-правова охорона суспільних відносин у сфері несення військової служби сприяє існуванню належної військової дисципліни та правопорядку у військових підрозділах, що виступають обов'язковою умовою боєздатності цих підрозділів і в цілому утворюють стан обороноздатності та захищеності держави. В сучасних умовах, коли Україна перебуває, по суті, у стані збройного конфлікту, це значною мірою впливає на стан злочинних посягань у різноманітних сферах життєдіяльності держави, зокрема і в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства. Статистичні дані свідчать про те, що останнім часом, починаючи з 2014 р., спостерігається тенденція зростання кількості злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), що, безперечно, негативно впливає на забезпечення

обороздатності та національної безпеки України, здатності воєнної організації України адекватно реагувати на будь-які акти ворожих дій з боку інших держав. Злочини проти порядку несення військової служби мають питому вагу в масиві всієї злочинності в Україні. Вочевидь, що невжиття заходів кримінально-правового характеру, здатних суттєво вплинути на прояви військових злочинів, для стабілізації ситуації у сфері військового правопорядку та військової дисципліни може створити серйозну загрозу для національної безпеки України. Незважаючи на відносно стабільну практику застосування кримінально-правових норм, передбачених розд. XIX Особливої частини КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», виникає чимало спірних питань, які потребують нагального вирішення.

Проблематика кримінальної відповідальності за військові злочини в усі часи привертала увагу правників. Вагомий внесок у її розробку здійснили відомі вчені наприкінці XIX – початку XX ст. (Д. Д. Бессонов, А. К. Вульферт, Д. Дангельмайер, А. М. Добровольський, С. А. Друцький, В. Д. Кузьмін-Каравасв, А. А. Мушніков, Я. А. Неєлов, В. Д. Спасович, А. П. Чебишев-Дмитрієв, Н. І. Фалєєв, І. А. Шендзіковський та ін.). У радянські часи проблематикою військових злочинів займалися Х. М. Ахметшин, З. О. Ашитов, Ф. С. Бражник, Н. В. Васильєв, А. Г. Горний, В. М. Кудрявцев, В. І. Курляндський, В. Я. Малкіс, М. Н. Нікітченко, С. М. Орловський, В. Г. Смірнов, І. Н. Солодкін, С. П. Черкасов, А. Н. Чуватін, В. М. Чхіквадзе, В. П. Шупленков. У пострадянський період працювали над питаннями військових злочинів такі вчені, як З. М. Абдулаєв, В. А. Алексєєв, О. К. Зателєпін, Б. А. Кожем'якин, В. В. Лунєєв, Ю. І. Мігачєв, В. Г. Сизранцев, А. А. Тер-Акопов, С. В. Тихомиров, А. А. Толкаченко, М. А. Філін, С. С. Хабіров, М. О. Шулєпов та ін.

Серед вітчизняних науковців проблематиці військових злочинів свого часу приділяли увагу Г. В. Андрусів, В. М. Білоконеєв, В. П. Бодаєвський, П. П. Богуцький, В. В. Бондарєв, В. О. Бугаєв, В. К. Грищук, С. Ф. Денисов, С. І. Дячук, М. І. Карпенко, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, М. І. Мельник, А. Р. Мухамеджанова, В. О. Навроцький, Т. Б. Ніколаєнко, М. І. Панов, Є. Б. Пузирєвський, О. М. Сарнавський, М. М. Сенько, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, Г. І. Чангулі та інші науковці.

Проте сьогодні в Україні немає комплексних досліджень системи злочинів проти порядку несення військової служби, оскільки науковці здебільшого приділяли увагу аналізу лише окремих складів військових злочинів. Теоретичне обґрунтування регламентації цього інституту кримінального права на цей час ґрунтується на наукових здобутках минулих століть без належного урахування сучасних вітчизняних реалій, у тому числі особливостей у сфері військового законодавства України та науки кримінального права, а також зарубіжного досвіду.

Не вирішено цілу низку питань загального характеру щодо кримінальної відповідальності за військові злочини, зокрема, не отримало належної і ґрунтовної розробки загальне поняття «військовий злочин», поняття «склад військового злочину» та їх вплив на конструкцію окремих кримінально-правових норм розд. XIX Особливої частини КК України та практику їх застосування і призначення покарання за вчинення військових злочинів.

Існує необхідність систематизації знань за вказаною проблематикою для вдосконалення кримінального законодавства в цій сфері суспільних відносин, які виникають та існують у зв'язку з несенням військовослужбовцями військової служби, з подальшим опрацюванням ефективних засобів боротьби із військовими злочинами. Зазначене дозволяє стверджувати, що звернення уваги на питання кримінально-правової боротьби з військовими злочинами є актуальним.

Вищевикладене обумовило вибір теми дисертаційної роботи та визначило її основні завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959). Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 9 від 18.03.2016)

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка концептуальних засад удосконалення кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері порядку несення військової служби в структурних підрозділах воєнної організації України, усунення існуючих проблем щодо кваліфікації військових злочинів та призначення покарання за їх вчинення, що матиме важливі позитивні результати для розвитку вітчизняного законодавства, правозастосовної практики, удосконалення методів кримінально-правової боротьби з військовими злочинами.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких дослідницьких завдань:

- охарактеризувати генезис вітчизняного законодавства та законодавства окремих зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за військові злочини;
- з'ясувати соціальну обумовленість, теоретичні й методологічні засади кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби;
- розкрити суспільні відносини, що складаються і функціонують при несенні (проходженні) військовослужбовцями (військовозобов'язаними та

резервістами під час проходження зборів) військової служби, яка є основою нормальної діяльності воєнної організації України;

- уточнити основні положення вчення про об'єкт злочину, у тому числі об'єкт військових злочинів, його види та механізм заподіяння їм шкоди;
- сформулювати концепцію військових злочинів, визначивши їх родові поняття, надати їм загальну характеристику та розробити теоретичну модель таких злочинів;
- дати загальну характеристику і показати взаємодію понять «військовий злочин» і «склад військового злочину»;
- визначити критерії систематизації злочинів проти порядку несення військової служби, сформулювати й дослідити їх систему;
- визначити зміст і надати загальну характеристику об'єктивних і суб'єктивних ознак військових злочинів;
- обґрунтувати конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства, в тому числі і в частині відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення військової служби;
- сформулювати актуальні теоретичні проблеми кваліфікації військових злочинів і запропонувати шляхи їх вирішення;
- систематизувати спеціальні види покарань, які застосовуються до військовослужбовців за вчинення ними військових злочинів і надати пропозиції щодо їх вдосконалення.

Об'єктом дослідження є система кримінально-правових норм про кримінальну відповідальність за військові злочини.

Предметом дослідження є військові злочини, їх поняття, система, проблеми кваліфікації.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої вище мети та виконання дослідницьких завдань у процесі роботи використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження, характерних для правової науки. Історико-правовий метод був застосований для аналізу розвитку історичних уявлень про кримінальну відповідальність за військові злочини у вітчизняній науці кримінального права (підрозділ 1.2), соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за військові злочини (підрозділ 1.3), об'єкта військових злочинів (підрозділ 2.2), спеціальних видів покарань за військові злочини (підрозділ 5.2). Порівняльно-правовий (компаративний) метод надав можливість порівняти національну правову систему із сучасними міжнародними стандартами та світовими тенденціями правового розвитку щодо кримінальної відповідальності за військові злочини (підрозділ 1.2), забезпечив можливість зіставлення положень чинного та попереднього кримінального законодавства, розглянути його суб'єктивні та об'єктивні аспекти (розділи 1–3, 5), визначити ознаки поняття «військовий злочин», елементи й ознаки поняття «склад військового злочину» (розділ 2), системи військових злочинів та її місця і зв'язків з іншими елементами та системами

КК України (розділ 3). Діалектичний метод, увібравши в себе всю систему категоріального апарату діалектики та оперуючи у пізнанні принципами відображення, активності, всебічності, сходження від одиничного до загального й навпаки від загального до одиничного, взаємозв'язку кількісних та якісних характеристик, детермінізму, єдність індукції й дедукції, аналізу й синтезу дав змогу з'ясувати сутність і особливості військових злочинів і забезпечити комплексний підхід для всього дослідження. Сходження мислення від конкретного до абстрактного з подальшим переходом від абстрактного до конкретного дозволило встановити істотні, типові й узагальнені ознаки, характерні (необхідні й достатні) для військових злочинів, підкреслити їх індивідуальні і специфічні риси, які відрізняють їх від інших діянь (у тому числі від суміжних злочинів і від незлочинних діянь), віддзеркалити підвищену суспільну небезпечність (розділ 2). Формально-логічний (догматичний) метод став підґрунтям для розкриття та вдосконалення багатьох понять, що становлять зміст інституту злочинів проти порядку несення військової служби, допоміг здійснити аналіз норм щодо кримінальної відповідальності за військові злочини з точки зору додержання законодавцем правил законодавчої техніки при конструюванні диспозицій і санкцій цих норм, надав можливості, згідно із законами формальної логіки, з'ясувати відповідність зазначених норм загальним поняттям і категоріям кримінального права (розділи 2–4). Використання системно-структурного методу аналізу суспільних явищ надало можливість розглянути військові злочини як цілісний внутрішньодетермінований системний об'єкт, виокремити його елементи із застосуванням єдиного критерію, яким визнано видовий об'єкт злочину, визначено систему військових злочинів, що об'єднується загальним поняттям (на рівні родового поняття) «військовий злочин» та поняттям «склад військового злочину» (підрозділи 2.2, 3.2). Соціологічний метод був використаний при дослідженні соціально-правових явищ, що належать до сфери функціонування такого феномену, як воєнна організація, порядок несення військової служби, його види, дозволив опрацювати та узагальнити матеріали судової практики, виявити недоліки і прогалини чинного законодавства, що дало можливість визначити ефективність норм розд. XIX КК України.

Зазначені методи використовувались у взаємозв'язку, що сприяло повноті дослідження й обґрунтованості сформульованих наукових висновків і пропозицій.

Нормативно-правовим й інформаційним підґрунтям дисертації є: Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ), постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ), законодавство іноземних держав, КК України 1922, 1927, 1960, 2001 рр.

Теоретичну основу дисертаційної роботи склали наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі філософії, загальної теорії права, конституційного, міжнародного, кримінального й кримінального процесуального права, криміналістики. Крім цього, предмет дослідження та прагнення до його комплексного розгляду зумовили потребу у зверненні до літературних джерел з питань системології, логіки, соціології, психології, а також інших галузей знань.

Емпіричну базу дослідження становлять судові вироки вітчизняних судів різних інстанцій, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, та узагальнення правозастосовної практики в місцевих і апеляційних судах України у 2015–2018 рр. (опрацьовано понад 150 судових рішень) та узагальнені результати опитування працівників військової прокуратури.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що ця дисертація є першою в українській науці кримінального права кваліфікаційною науково-дослідною працею, яка присвячена комплексній розробці концептуальних теоретичних основ кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини) за кримінальним правом України і низки практичних проблем, що виникають у боротьбі з цими злочинами. До найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, слід віднести такі:

уперше:

- з'ясовано генезис вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за військові злочини з часів Київської Русі до сьогодні, а також розглянуто у порівняльно-правовому аспекті положення законодавства окремих зарубіжних країн щодо кримінально-правової боротьби з вказаними злочинами;
- запропоновано основні теоретичні та методологічні підходи дослідження щодо самостійного інституту Особливої частини КК України – інституту військових злочинів у його взаємозв'язку з іншими інститутами як Загальної, так і Особливої частин КК України;
- з урахуванням історичних, соціальних, криминологічних та нормативних підстав визначено соціальну обумовленість кримінально-правової заборони діянь, що посягають на порядок несення військової служби;
- здійснено новий концептуальний підхід щодо визначення родового об'єкта злочинів проти порядку несення військової служби, під яким розуміються суспільні відносини, які складаються і функціонують при несенні (проходженні) військовослужбовцями (військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів) військової служби, що є основою нормальної діяльності воєнної організації України, відповідають законодавству України й охороняються кримінальним законом від злочинних посягань;

- на підставі родового об'єкта запропоновано видові та безпосередні об'єкти цих злочинів (під видовими об'єктами розуміються більш вузькі за змістом однорідні, тісно пов'язані суспільні відносини як специфічні різновиди встановленого порядку несення військової служби);
  - визначено воєнну організацію України, її основні ознаки, структуру, призначення та місце в системі органів державної влади України;
  - виходячи з аналізу суттєвих ознак, які притаманні всім військовим злочинам, надано авторську дефініцію поняття злочинів проти встановленого порядку несення військової служби;
  - надано характеристику та показано взаємозв'язок та взаємодію логіко-юридичних понять «військовий злочин» і «склад військового злочину» як наукових абстракцій;
  - встановлено особливості механізму заподіяння шкоди нормальній діяльності воєнної організації України при вчиненні військових злочинів, специфіка якого полягає в спричиненні суспільно небезпечної шкоди суб'єктами із середини охоронюваних суспільних відносин або шляхом впливу на предмет цих відносин чи на суб'єкта відносин, або шляхом розірвання соціального зв'язку між військовослужбовцем та відповідним військовим формуванням у структурі воєнної організації України, чи шляхом протидії останніми у виконанні їх основних обов'язків або невиконанні чи неналежному виконанні;
  - виокремлено та охарактеризовано елементи та ознаки складів військових злочинів через призму узгодженості трактування їх із тотожними ознаками складів загальнокримінальних злочинів, при цьому надана поглиблена характеристика оціночних понять, які містяться в нормах розд. XIX Особливої частини КК України;
  - обгрунтовано висновок, що інститут військових злочинів є окрема, відносно самостійна система норм Кримінального кодексу України з визначенням її ознак;
  - запропоновано правила кваліфікації військових злочинів, основу яких становить презумпція невинуватості та її співвідношення з принципами вини і знання законодавства;
  - з урахуванням особливості кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби аргументовано можливість внесення відповідних змін до КК України як у нормах Загальної, так і Особливої частин, а також Закону України «Про Національну поліцію», які стосуються прирівнювання поліцейських до військовослужбовців, у тому числі з питань кримінальної відповідальності у разі введення на території України воєнного стану або оголошення особливого періоду;
- удосконалено:*
- розуміння правової природи (юридичної характеристики, ролі і місця серед інших) поняття «військовий злочин» та специфіки визначення його основних ознак: суспільної небезпечності, протиправності, винності та караності;

- уявлення про вицленення субінститутів (окремих груп військових злочинів) у межах інституту «злочини проти встановленого порядку несення військової служби», в основу якого покладений видовий об'єкт;
- розуміння місця та взаємозв'язків інституту військових злочинів у системі кримінального законодавства України, показано широкий спектр як прямих (безпосередніх), так і опосередкованих внутрішніх і зовнішніх зв'язків інституту військових злочинів з іншими системами норм як Загальної, так і Особливої частин Кримінального кодексу України;
- уявлення про військовослужбовця як суб'єкта військових злочинів, окреслені його обов'язкові (конститутивні) й факультативні ознаки;
- погляди правників щодо можливості кримінальної відповідальності осіб за вчинення військових злочинів у випадках, коли вони не мають законних підстав нести військову службу;
- наукові підходи, які характеризують специфіку ознак суб'єктивної сторони військових злочинів, під кутом психічного ставлення особи не лише до порушення норм кримінального законодавства, а й до недодержання відповідного порядку несення військової служби, закріпленого в нормах адміністративного та військового законодавства;
- уявлення щодо значення мотиву й мети злочину для правильної кваліфікації і розмежування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби;
- розуміння кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих оціночних ознак, які притаманні злочинам проти встановленого порядку несення військової служби;

набули подальшого розвитку:

- наукові позиції щодо типових і суттєвих об'єктивних та суб'єктивних ознак, які властиві всім військовим злочинам та визначають особливості їх характеру і ступеню суспільної небезпечності, специфічні риси і властивості, якими вони відрізняються від інших злочинів;
- висловлені в науковій літературі позиції щодо класифікації злочинів проти порядку несення військової служби та стосовно критерію цієї класифікації;
- наукові підходи щодо питань кваліфікації злочинів, диспозиції яких мають бланкетний характер; встановлено, що для визнання наявності в діянні військовослужбовця складу відповідного злочину має бути доведено, що він не лише порушив норму чинного кримінального законодавства, а й те, що в його діянні міститься порушення спеціального, військового законодавства, норми якого здебільшого містяться в інших законах та підзаконних нормативно-правових актах;
- наукові позиції щодо кваліфікації дій військовослужбовця, який порушив відповідний встановлений законодавством порядок несення військової служби, але через об'єктивні обставини не був ознайомлений з законодавчими приписами, що регулюють цей порядок;

- доктринальні погляди про особливості кваліфікації військових злочинів, вчинених у співучасті з особами, які не відповідають ознакам спеціального суб'єкта злочину (військовослужбовця) в наступних поєднаннях: 1) об'єктивну сторону виконує лише військовослужбовець, цивільні особи виконують роль організатора, підбурювача чи пособника; 2) у виконанні об'єктивної сторони військового злочину бере участь (повністю чи частково) разом із військовослужбовцем цивільна особа; 3) військовослужбовець підбурює або виконує функції організатора чи пособника, а об'єктивну сторону військового злочину виконує лише цивільна особа;
- наукові підходи щодо спеціальних видів покарання, які можуть бути призначені військовослужбовцям, змісту та підстав призначення додаткового покарання у виді позбавлення військового звання, а також специфіки відбування покарання у виді арешту;
- погляди науковців щодо доцільності існування в системі покарань спеціального виду покарання – тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- наукові позиції щодо доцільності знаходження норм, які передбачають кримінальну відповідальність за військові злочини, в структурі Кримінального кодексу, а не в окремому військово-кримінальному законі.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертації, що містяться в висновках й пропозиціях мають в подальшому перспективу використання в: а) науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень питань кримінальної відповідальності за військові злочини б) правотворчій діяльності – при удосконаленні та розвитку чинного кримінального законодавства; в) правозастосовній діяльності судів, органів досудового розслідування й адвокатури – при здійсненні правосуддя у кримінальних справах та вивченні судової практики і підготовці рекомендаційних роз'яснень судам нижчого рівня; г) навчально-методичному процесі – при вивченні курсу кримінального права та спецкурсів, підготовці підручників і науково-практичних коментарів, навчальних посібників, розробці методичних рекомендацій.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею. Наукова новизна, висновки та рекомендації сформульовані автором самостійно, обґрунтовані на підставі особистих досліджень та міркувань.

При використанні наукових праць інших вчених, нормативно-правових актів, джерел емпіричної інформації на них зроблено відповідні посилання.

В розділі підручників «Кримінальне право України. Особлива частина» під назвою «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», що опубліковані у співавторстві з Пановим М.І. авторським є положення, які сформульовані в параграфах 2 – 10

і стосуються характеристик складів військових злочинів. В розділах науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», що опубліковані у співавторстві з Пановим М.І. авторським є положення, щодо питань кваліфікації військових злочинів.

Апробація матеріалів дисертації. Робота виконана на кафедрі кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорена та рекомендована до захисту на розширеному засіданні кафедри кримінального права. Основні положення, висновки й пропозиції дисертаційної роботи доповідались автором і були оприлюднені на: Всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи» (м. Дніпро, 10 червня 2016 р.); «Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування» (м. Харків, 12–13 жовтня 2016 р.); «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 20 квітня 2018 р.); «Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності» (м. Харків, 18–19 жовтня 2018 р.); «Протидія злочинності: теорія та практика» (м. Київ, 26 жовтня 2018.); «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 9–10 листопада 2018 р.); «Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правової системи» (м. Дніпро, 8–9 листопада 2018 р.); «Одеські юридичні читання» (м. Одеса, 9 листопада 2018 р.); науковому полілозі «Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності» (м. Харків, 7 вересня 2018 р.) Результати дисертації були апробовані в: науково-дослідницькій сфері (Акт впровадження Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України); законотворчій діяльності (Акт впровадження Комітетом Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності); правозастосовній діяльності (Акт впровадження Управління спеціальних розслідувань Генеральної прокуратури України); навчально-методичному процесі (Акт впровадження Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого).

Публікації. Основні результати дослідження знайшли відображення в працях, опублікованих автором за темою дисертації (в 1 монографії, 22-х наукових статтях у фахових наукових виданнях, у тому числі в тих, які включено до міжнародних наукометричних баз або які є науковими виданнями інших держав), і в тезах 10-ти доповідей на наукових, науково-практичних конференціях та семінарах, а також у 17-ти публікаціях, які додатково відображають наукові результати дисертації).

Структура та обсяг дисертації зумовлена предметом, метою, завданнями та логікою дослідження обраної теми. Робота складається зі вступу, 5 розділів, які містять 14 підрозділів, висновків, списку використаних

джерел (734 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 437 сторінок, з яких основний текст – 344 сторінки, список використаних джерел – 73 сторінки, додатки – 20 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, стан її наукової розробки, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано його методологію та емпіричну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наведені дані про їх апробацію.

Розділ 1 «Відправні методологічні підходи в дослідженні проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі *1.1. «Теоретичні й методологічні засади кримінальної відповідальності за військові злочини»* доведено, що концепція дослідження проблем кримінальної відповідальності за військові злочини сформована з урахуванням сучасних досліджень базових кримінально-правових вчень про злочин, про склад злочину, про підстави кримінальної відповідальності, про покарання. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби, безперечно, мають свою специфіку, в основі якої лежить родове поняття «військовий злочин» та поняття «склад військового злочину» як наукові абстракції, що об'єднують ці злочини в інститут військових злочинів. Соціальна сутність і юридичні властивості військових злочинів знаходять своє відбиття в понятті «військовий злочин». Інституту військових злочинів притаманні певні ознаки, а саме: 1) він регулює видові однорідні суспільні відносини, що існують у процесі проходження військовослужбовцями військової служби (військовозобов'язаними та резервістами під час проходження ними зборів), тобто має видову однорідність соціального змісту. Змістовий взаємозв'язок правил поведінки, закріплений у його правових нормах, обумовлений єдністю суспільних відносин і спрямованістю волі законодавця на надання їм відповідного змісту; 2) має відносну нормативну самостійність (у рамках розд. XIX КК України Особливої частини України), стійкість та автономність функціонування в межах галузі кримінального права; 3) він відокремлений від інших інститутів кримінального права, причому ця відокремленість не штучна, а сформована об'єктивною дійсністю – об'єктом і суб'єктом злочинів; 4) норми розд. XIX Особливої частини КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» охороняють відносини у сфері порядку несення військової служби й характеризуються специфічними, притаманними лише йому, засобами правового регулювання (призначення як загальних, так і спеціальних видів покарання (позбавлення військового звання, службових обмежень для

військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців) та іншими засобами правового впливу); 5) у своєму змісті він втілює особливу юридичну конструкцію в межах складу військового злочину, якому притаманні специфічний об'єкт посягання й суб'єкт злочину (військовослужбовець, резервіст або військовозобов'язаний); водночас він об'єднаний з іншими інститутами Особливої частини КК України загальними положеннями і спільними принципами, викладеними в Загальній частині цього Кодексу; 6) сформульовано самостійне загальне поняття «військовий злочин», яке має призначення забезпечувати безпрогальність кримінально-правових відносин, урегульованих розд. XIX Особливої частини КК України.

У підрозділі 1.2 *«Історико-порівняльний дискурс кримінальної відповідальності за військові злочини»* досліджено генезис вітчизняного кримінального законодавства щодо відповідальності за військові злочини з часів Київської Русі (Руська Правда) до чинного Кримінального кодексу України, проаналізовані зміни, яких зазнавали ці норми, проведений порівняльний аналіз розд. XIX Особливої частини КК України з відповідними нормами, що знаходяться в кримінальних законах інших держав.

У підрозділі 1.3 *«Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за військові злочини»* на підставі аналізу судових вироків вітчизняних судів різних інстанцій, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень упродовж 2015–2018 рр., розкриті підстави соціальної обумовленості кримінально-правової заборони діянь, спрямованих проти встановленого порядку несення військової служби. Аналізуючи *кримінологічні підстави* соціальної обумовленості кримінально-правової заборони цих діянь, доведено, що ефективність кримінального закону багато в чому залежить від установлення у ньому заборон щодо вчинення тих чи інших діянь. Одним із проявів такої обумовленості є невід'ємна ознака кожного злочину – його суспільна небезпечність. Суспільна небезпечність військових злочинів пов'язана зі зниженням рівня бойової готовності підрозділів воєнної організації держави, створених для захисту найважливіших інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

При аналізі *нормативних підстав* соціальної обумовленості кримінально-правової заборони діянь, спрямованих проти встановленого порядку несення військової служби, слід вказати Конституцію України та низку законів України, таких як: «Про Збройні Сили України»; «Про Службу безпеки України»; «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»; «Про Державну прикордонну службу України»; «Про Національну гвардію України»; «Про Державну спеціальну службу транспорту»; «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України»; «Про національну безпеку України»; «Про оборону»; «Про державну таємницю», а також Військові статuti Збройних Сил України, затвердженими відповідними законами України.

Розглядаючи *історичні підстави* соціальної обумовленості кримінально-правової заборони діянь, доведено, що конкретні історичні періоди впливають на характер і зміст кримінально-правових заборон діянь, спрямованих проти встановленого порядку несення військової служби та на кримінально-правову політику держави в цілому, що дозволило законодавцям як виокремлювати склади цих злочинів у самостійний закон, так і розглядати їх у рамках єдиного кодифікованого акта.

Зроблено висновок, що соціальна обумовленість (необхідність) встановлення кримінально-правової відповідальності за військові злочини визначається багатьма підставами, основними з яких є такі: 1) підвищений ступінь суспільної небезпечності злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, що створює загрозу зниження рівня боєздатності військових частин і підрозділів як структурних одиниць воєнної організації; 2) поширеність цих злочинів у військовому середовищі; 3) особливий характер військової служби, яка спрямована на забезпечення воєнної безпеки держави від зовнішніх і внутрішніх загроз з використанням зброї, володіння і використання якої пов'язане з небезпекою для життя, і яка має пріоритет перед іншими видами державної служби та іншою діяльністю; 4) особливий правовий статус військовослужбовців, пов'язаний зі специфікою завдань, які вони виконують; 5) виокремлення у кримінальному законодавстві питань захисту інтересів військової служби в самостійний розділ.

Розділ 2 «Поняття «військовий злочин», склад військового злочину як логіко-юридичні конструкції визначення злочинів проти порядку несення військової служби» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Загальні підходи до визначення поняття „військовий злочин“ та поняття „склад військового злочину“» обґрунтована необхідність розгляду поняття «військовий злочин» через всебічний аналіз складу військового злочину, ознаки і елементи якого знайшли свій відбиток у понятті «військовий злочин» і навпаки, ознаки військового злочину впливають на характеристику та зміст ознак і елементів складу будь-якого військового злочину. Співвідношення і нерозривний взаємозв'язок вказаних понять як логіко-юридичних абстракцій, які мають своїм призначенням визначати один і той же доволі складний і багатогранний об'єкт реальної дійсності – військові злочини, як масоподібне, не визначене у кількісному вимірі явище. При цьому виходимо з позиції, що поняття «військовий злочин», в основі якого лежить абстракція середнього рівня і яка спирається на абстракцію вищого рівня поняття злочину (ст. 11 КК України, доповнюються і поглиблюється поняттям «склад військового злочину»). Останній як наукова абстракція має більш деталізований і специфічний характер, в основі якої лежить інша абстракція вищого рівня – загальне поняття складу злочину. У даному випадку ці поняття і відповідні наукові абстракції, які їх утворюють, тісно пов'язані між собою. Більш деталізований аналіз поняття «військовий злочин» доцільно проводити

через всебічний аналіз складу військового злочину, ознаки і елементи якого, безумовно, відбивають основні та суттєві ознаки поняття «військового злочину».

Наявність законодавчого поняття «військового злочину» та абстрактного поняття «склад військового злочину» дає можливість правильно вирішувати низку практичних питань кваліфікації злочинів, таких, як розмежування, конкуренція, сукупність, співучасть тощо.

У *підрозділі 2.2 «Об'єкт військових злочинів»* проаналізовані найбільш відомі точки зору щодо об'єкта злочину взагалі та військових злочинів зокрема. Найбільш обґрунтованою визнано точку зору, згідно з якою як об'єкт злочину розглядаються суспільні відносини, що зазнають шкоди внаслідок вчинення злочину. Поділяючи позицію вчених-криміналістів стосовно класифікації об'єктів злочину на загальний, родовий, видовий і безпосередній, як родовий об'єкт військових злочинів визнаються суспільні відносини, які складаються і функціонують при несенні (проходженні) військовослужбовцями (військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів) військової служби, що є основою нормальної діяльності воєнної організації України, відповідають законодавству України й охороняються кримінальним законом від злочинних посягань. Під воєнною організацією держави розуміється сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз. Основним завданням воєнної організації держави є забезпечення її воєнної (оборонної) безпеки, під якою слід розуміти такий стан міждержавних відносин та обороноздатності держави, за якого ймовірність війни зводиться до мінімуму, оскільки жодна зі сторін не має спонукальних мотивів до розв'язування бойових дій проти іншої й не ставиться в умови, які потребують значного розвитку програм озброєння з метою запобігання не вигідного для себе становища.

Як видові об'єкти виступають більш вузькі за змістом суспільні відносини як специфічні різновиди встановленого порядку несення або проходження військової служби. Ними охоплюються: а) порядок підлеглості та військової честі; б) порядок перебування на військовій службі; в) порядок збереження й користування військовим майном; г) порядок експлуатації озброєння й військової техніки; д) порядок несення спеціальних служб; е) порядок охорони державної таємниці; є) порядок здійснення своїх повноважень військовими службовими особами; ж) порядок виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах; з) порядок дотримання звичаїв і правил війни.

У *підрозділі 2.3 «Об'єктивна сторона військових злочинів»* проаналізовано механізм спричинення шкоди нормальної діяльності воєнної організації, який схематично має такий вигляд: 1) військовослужбовець порушує покладені на нього обов'язки (наприклад, дезертирує, не виконує

наказ начальника, залишає свій бойовий пост, знищує або пошкоджує військове майно та ін.); 2) унаслідок такої протиправної поведінки страждають об'єкти кримінально-правової охорони, тобто суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність військової організації України, що проявляється у зниженні рівня військової дисципліни, військово-професійної підготовки, бойової виучки, в неукomплектованості особовим складом, бойовою технікою й озброєнням, у незадовільній організації несення різноманітних військових служб тощо; 3) деформується правова структура суспільних відносин військової служби як система, а воєнна організація, не досягає своїх цілей, що означає її дисфункціонування; 4) у результаті це призводить до зниження рівня бойової готовності військової організації до можливого озброєного захисту України. Доводиться, що шкода нормальній діяльності воєнної організації України при вчиненні військових злочинів, може бути спричинена лише з середини охоронюваних суспільних відносин або шляхом впливу на предмет цих відносин чи на суб'єкта відносин, або шляхом розірвання соціального зв'язку між військовослужбовцем та відповідним військовим формуванням у структурі воєнної організації України. Особливість об'єкта військового злочину накладає своєрідний відбиток на діяння, яке теж має спеціальний характер – порушення тих чи інших обов'язків або встановлених спеціальних правил поведінки. Військові злочини, незалежно від того, в чому вони знайшли своє вираження (непокора, порушення правил бойового чергування, мародерство тощо), становлять порушення встановленого порядку (обов'язків) несення військової служби. Виходячи з аналізу об'єктивної сторони військових злочинів, підкреслюється, що шляхом активної поведінки можливе вчинення 25 злочинів, альтернативно (дією чи бездіяльністю) – 5, лише пасивною поведінкою вчиняються – 3 військових злочини.

З урахуванням конструкції основних складів військових злочинів, останні наступним чином передбачені у розд. XIX Особливої частини КК України: 20 – злочини з матеріальним складом, 12 – з формальним складом, 1 – з формально-матеріальним складом.

Проаналізувавши суспільно небезпечні наслідки, що виступають конститутивними або кваліфікуючими ознаками військових злочинів, зроблено висновок, що їх більшість сконструйована з використанням оціночної лексики, яку конкретним змістом наповнюють правоохоронні органи й суд, залежно від ситуації, з подальшим її застосуванням. Законодавець, конструюючи склади військових злочинів, використовує різні за побудовою, проте тотожні за змістом наслідки, які характеризують смерть потерпілого: а) «смерть потерпілого»; б) «загибель потерпілого»; в) «загибель кількох осіб»; г) «загибель людей»; д) діяння «пов'язане з умисним вбивством». В роботі обґрунтовується необхідність використовувати

одноманітні із семантичної точки зору поняття: «смерть потерпілого» і «смерть кількох осіб».

Аналізуючи спосіб вчинення деяких військових злочинів, автор робить висновок, що законодавець також вживає тут різні формулювання: «вчинення насильницьких дій», «вчинення іншого насильства», «застосування насильства», «насильство або жорстоке поводження», «погане поводження або особлива жорстокість», «вчинення дій, що мають характер знущання або глумлення». Звідси запропонована уніфікація ознак у відповідних складах злочинів.

У підрозділі 2.4 «Суб'єкт військових злочинів» розглянуті три види таких суб'єктів: військовослужбовець, військовозобов'язаний та резервіст. Зроблено висновок, що військовослужбовцю як суб'єкту військових злочинів, поряд з ознаками загального суб'єкта (фізична, осудна особа, яка досягла віку, з якого можливе настання кримінальної відповідальності) притаманні такі обов'язкові (конститутивні) ознаки: а) державно-правова – громадянин України на всіх посадах; іноземець або особа без громадянства на посадах рядового, сержантського та старшинського складу Збройних Сил України; б) акмеологічна - особа віком від 16 до 65 років, яка придатна за станом психофізичного здоров'я нести (проходити) військову службу; в) правова (юридична) – залежно від категорій військовослужбовців – відсутність судимості взагалі чи ненакладення протягом останнього року адміністративного стягнення за вчинення корупційного правопорушення або незасудження до позбавлення чи обмеження волі, у тому числі й зі звільненням від відбування покарання. Спеціальними (факультативними) ознаками військовослужбовця можуть бути такі ознаки: перебування на посаді начальника; підлеглого; пілота; керівника польотів або особи, що забезпечує польоти; особи, на яких покладені обов'язки із керування військовим кораблем; особи зі складу вартової (вахтової) служби або патрулювання чи наряду з охорони державного кордону України або підрозділу бойового чергування (бойової служби) чи добового наряду; військовослужбової особи; військовополоненого або того, хто піклується за військовополоненими.

Особа, яка не відповідає ознакам загального суб'єкта або яка не повною мірою володіє ознаками військовослужбовця, не може бути визнана суб'єктом військових злочинів.

У підрозділі 2.5 «Суб'єктивна сторона військових злочинів» досліджена специфіка суб'єктивної сторони цих злочинів. Доведено, що при розгляді справ щодо злочинів, диспозиція яких має бланкетний характер (інакше кажучи, всіх військових злочинів), судам належить не тільки якомога ретельно з'ясувати й зазначити у вироках: а) у чому саме полягали правопорушення; б) норми яких правил, інструкцій, інших нормативних актів не додержано; в) чи є причинний зв'язок між учиненим порушенням і передбаченими законом суспільно небезпечними наслідками, але й встановити

наявність вини як до порушення заборон кримінального закону, так і до порушення інших нормативних актів, які регламентують відповідні відносини у військовій сфері. Проаналізовано співвідношення правових презумпцій та правових принципів та зроблено висновок: якщо військовослужбовець, призначений для виконання певних специфічних функцій, не був належним чином проінструктований і не володів спеціальними знаннями й не пройшов спеціальної підготовки, він не повинен відповідати за порушення правил несення спеціальних служб, якими спричинено тяжкі наслідки. У такому разі «презумпція невинуватості» і «принцип винності діяння» превалюють над «презумпцією незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності». Запропоновано як «de lege ferenda» доповнити чинний КК України статтею «Невинувате заподіяння шкоди» й викласти її в такій редакції: діяння визнається вчиненим за відсутності вини, якщо особа діяла, не усвідомлюючи суспільної небезпечності свого діяння (дії або бездіяльності), й за обставинами справи не могла це усвідомлювати або не передбачала й за обставинами справи не могла передбачати можливості настання суспільно небезпечних наслідків».

Проаналізувавши всі ознаки військового злочину та складу військового злочину, запропоновано таку редакцію ст. 401 КК України:

«1. Військовими злочинами визнаються передбачені цим розділом злочини, що посягають на нормальну діяльність воєнної організації України, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними й резервістами під час проходження ними зборів.

2. За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України й поліцейські, під час введення на території України воєнного стану або оголошення особливого періоду, а також інші особи, визначені законом.

3. Особи, не зазначені у цій статті, за співучасть у військових злочинах підлягають відповідальності за відповідними статтями цього розділу.

4. Особа, яка вчинила злочин, передбачений статтями цього розділу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності згідно зі статтею 45 цього Кодексу із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України».

Розділ 3. «Системний підхід у дослідженні військових злочинів» охоплює два підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Військові злочини в системі кримінального законодавства України» доведено, що з'ясування системи військових злочинів (як і будь-яких інших злочинів) має важливе як теоретичне, так і практичне

значення: по-перше, вона дає можливість встановити найбільш суттєві ознаки, притаманні військовим злочинам; по-друге, завдяки цим ознакам останні відрізняються один від другого; по-третє, система таких злочинів дозволяє відмежовувати військові злочини від невійськових (загальнокримінальних або спеціально-кримінальних), що є необхідною підставою для правильної їх кваліфікації, яка, у свою чергу, уособлює принцип законності у кримінальному праві. Значимість системного підходу у дослідженні військових злочинів полягає у виявленні їх найбільш важливих і стійких функціональних зв'язків із різноманітними галузями законодавства, наприклад, з адміністративним законодавством та з законодавством про військову службу.

Зазначається, що інститути Особливої частини КК України хоча й розташовані з огляду на пріоритет цінностей, які вони охороняють, але вести мову про субординаційні зв'язки між ними неможливо, тому що кожний об'єкт кримінально-правової охорони є рівнозначним і потребує однакового захисту з боку держави від злочинних посягань. Між ними існують лише координаційні зв'язки, що погоджують і впорядковують системність приписів. Інститут військових злочинів є відносно самостійним інститутом, проте абсолютної самостійності (автономності) він не має, та й повнота правового регулювання суспільних відносин військової служби неможлива без застосування засобів регулювання кримінального права в цілому. З огляду на викладене неприйнятною є думка про виділення норм про кримінальну відповідальність за військові злочини в самостійний нормативно-правовий акт.

У підрозділі 3.2 «Система та види військових злочинів» обґрунтовується, що системоутворюючими чинниками злочинів проти порядку несення військової служби виступають їх родовий об'єкт та видові об'єкти, які є одним із найважливіших показників суспільної небезпечності військових злочинів, її якісною характеристикою. Залежно від видових об'єктів систему військових злочинів можливо поділити на окремі групи, а саме: злочини проти порядку підлеглості та військової честі (статті 402–406 КК України); злочини проти порядку перебування на військовій службі (статті 407–409 КК України); злочини проти порядку збереження та користування військовим майном (статті 410–413 КК України); злочини проти порядку експлуатації озброєння та військової техніки (статті 414–417 КК України); злочини проти порядку несення спеціальних служб (статті 418–421 КК України); злочини проти порядку охорони державної таємниці (ст. 422 КК України); злочини проти порядку здійснення своїх повноважень військовими службовими особами – «військові службові злочини» (статті 425–426 КК України); злочини проти порядку виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах (статті 427–432 КК України); злочини проти порядку дотримання звичаїв та правил війни (статті 433–435 КК України). Для подальшого з'ясування змісту окремих груп військових злочинів розглянуто їх внутрішню структуру.

Розділ 4. «Кваліфікація військових злочинів» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Загальні положення кваліфікації військових злочинів» зазначається, що кваліфікація злочинів – це пізнавальний процес, що визначає віднесення одиничного явища до класу множини явищ, ознак і елементів, які відображаються у складі злочину. Цей процес відображає у свідомості особи, яка здійснює правову оцінку суспільно небезпечної поведінки суб'єкта, ознаки вчиненого ним суспільно небезпечного діяння, його передбачуваність кримінальним законом і збіг одного з другим. За своєю сутністю розглядуване правове поняття завжди пов'язане з необхідністю обов'язкового встановлення й доказування кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами двох надзвичайно важливих обставин: а) факту вчинення особою (суб'єктом злочину) суспільно небезпечного діяння, тобто конкретного акту її поведінки (вчинку) у формі дії чи бездіяльності; б) точної відповідності ознак цього діяння ознакам складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, які є підставами кримінально-правової кваліфікації.

Кваліфікація військових злочинів, виходячи з бланкетного характеру диспозицій кримінально-правової норми, повинна здійснюватися через такий алгоритм: по-перше, необхідно визначитися, норми саме якого нормативно-правового (некримінального) акта іншої галузевої приналежності були порушені військовослужбовцем при вчиненні військового злочину; по-друге, упевнитися, що цей нормативно-правовий акт був чинним під час вчинення суспільно небезпечного діяння; по-третє, установити зміст порушення відповідних правил (порядку) несення (проходження) військової служби; по-четверте, визначити конкретну статтю, пункт чи іншу структурну одиницю нормативно-правового акта, що дозволяє ідентифікувати відповідне правопорушення; по-п'яте, встановити і юридично закріпити точну відповідність ознак учиненого діяння і ознак складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою розд. XIX КК України.

Підрозділ 4.2 «Спеціальні питання кваліфікації військових злочинів» присвячений питанням кваліфікації незакінчених військових злочинів та військових злочинів, учинених у співучасті. На стадії готування до злочину законодавець надає кримінально-правове значення активному, свідомому та вольовому створенню умов для вчинення злочину. Кваліфікуючи діяння суб'єкта як готування до злочину, необхідно враховувати кінцеву мету діяльності суб'єкта. Це означає, що правозастосовним органам завжди важливо встановити те, з якою метою особа вчиняла ті чи інші дії, що утворюють готування до злочину. Ігнорування цих обставин здебільшого призводить до судових помилок. Найчастіше помилки виникають при кваліфікації злочинів, у яких криміноутворюючим фактором виступає спеціальна мета. Законність та справедливність при кваліфікації готування до

злочину безпосередньо залежать від встановлення в кожному конкретному випадку всіх ознак злочину, які впливають на правильну кваліфікацію діяння, що характеризує діяльність особи. Правильна кваліфікація замаху на злочин передбачає встановлення як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак злочину. І хоча для кваліфікації замаху на злочин законодавець не потребує встановлення мети, практика показує, що її з'ясування (в кожному конкретному випадку на підставі вивчення об'єктивних та суб'єктивних ознак діяння) дозволяє вирішити питання щодо ступеня конкретизації та спрямованості умислу, що в подальшому призводить до правильної кваліфікації. Кваліфікуючи незакінчений злочин (готування чи замах) необхідно встановити зміст, межі та суспільну небезпечність вчиненого діяння, проаналізувати це через призму ознак об'єктивної сторони, передбачених у законі, усвідомити цільову установку особи та ступінь конкретизації злочинного умислу, які у своїй сукупності визначають об'єкт посягання (а при замаху на злочин й ступінь його ураженості), а також ступінь реалізації умислу та обставини, які унеможливили завершення злочину.

Традиційно достатньо складною проблемою у кримінальному праві вважається кваліфікація злочинів, вчинених у співучасті зі спеціальним суб'єктом (виконавцем). Полемічним залишається питання про можливість виконання об'єктивної сторони складу злочинів зі спеціальним суб'єктом особою, яка не має спеціальних додаткових ознак (тобто не є спеціальним суб'єктом). І хоча тлумачення положення, передбаченого ч. 3 ст. 401 КК України за принципом «від зворотного» дозволяє дійти висновку, що не військовослужбовці, не військовозобов'язані та не резервісти (тобто цивільні особи) можуть бути лише організаторами, підбурювачами або пособниками у вчиненні військового злочину, в науковому середовищі висловлюються й інші думки.

Колізія виникає у випадку, коли особа, яка не має ознак виконавця (співвиконавця) військового злочину, бере безпосередню участь у виконанні об'єктивної сторони складу цього злочину.

Аналіз положень статей розд. XIX Особливої частини КК України під кутом можливості виконання об'єктивної сторони злочину особою, яка не має ознак спеціального суб'єкта злочину, дав можливість дійти висновку, що це реально у таких двох випадках: 1) коли цивільна особа разом із військовослужбовцем виконує об'єктивну сторону військового злочину; 2) коли військовослужбовець разом з іншим військовослужбовцем, якому притаманні особливі додаткові ознаки, виконує об'єктивну сторону злочину, суб'єктом якого може бути не будь-який військовослужбовець (наприклад, військово-службова особа).

Якщо цивільна особа виконує разом із військовослужбовцем об'єктивну сторону військового злочину, дії останнього кваліфікуються згідно з конкретною статтею розд. XIX Особливої частини КК України, а дії

цивільної особи слід кваліфікувати як виконавця загальнокримінального злочину (якщо він існує). Цей висновок впливає зі специфічності основних безпосередніх об'єктів військових злочинів, яким можливо нанести шкоду лише зсередини охоронюваних відносин. Сутність порядку проходження військової служби полягає у взаємозв'язку між військовослужбовцем і воєнною організацією України, тому ці суспільні відносини не можуть зазнавати впливу зовні, цивільна особа жодним чином не спроможна спричинити шкоду порядку несення військової служби ні безпосередньо, ні опосередковано. Тому наявна така ситуація: у діях військовослужбовця, який, наприклад, завдав тілесних ушкоджень начальнику у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби, простежується конкуренція загальної та спеціальної норм, за якою ст. 405 КК України виступає як спеціальна норма, а відповідна стаття розд. II Особливої частини КК України – як загальна норма. Спираючись на загальновизнані правила кваліфікації злочинів при конкуренції загальної і спеціальної норм, робиться висновок, що дії військовослужбовця потребують кваліфікації за спеціальною нормою. Діяння цивільної особи, навіть якщо вона виконувала тотожні разом із військовослужбовцем дії, не можуть спричинити шкоди військовому правопорядку (який є головною підставою криміналізації військових злочинів), а тому конкуренції зазначених норм у цьому разі не простежується і відповідальність цієї особи настає за загальнокримінальний злочин.

Ситуації, коли військовослужбовець організовує, підбурює або виступає пособником у вчиненні військового злочину, а його об'єктивну сторону виконує цивільна особа, слід кваліфікувати таким чином: а) якщо цивільна особа не має можливості спричинити шкоду об'єкту військового злочину, її дії необхідно розглядати як вчинення загальнокримінального злочину (якщо вони підпадають під відповідні статті КК України); б) діяльність військовослужбовця не може бути кваліфікована за статтями розд. XIX Особливої частини КК України з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України (виконавець є центральною фігурою у співучасті, без нього співучасть неможлива), а тому, виходячи із цього, діяльність військовослужбовця доцільно розглядати як співучасть у загальнокримінальному злочині, виконавцем якого була визнана цивільна особа.

Якщо військовослужбовець разом зі спеціально-обов'язковим суб'єктом (військовослужбовець, якому притаманні додаткові ознаки) виконує об'єктивну сторону спеціального військового злочину, діяльність спеціально-обов'язкового суб'єкта необхідно кваліфікувати як виконавця спеціального військового злочину, дії інших військовослужбовців, які не володіють спеціальними додатковими обов'язками, треба кваліфікувати або як виконавців загального військового злочину (якщо такий є), або як виконавців злочину загальнокримінального.

Розділ 5. «Застосування покарання за військові злочини» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 5.1 *«Загальна характеристика покарань за військові злочини»*, виходячи зі специфіки правового статусу особи, яка проходить військову службу, досліджені особливості диференціації кримінальної відповідальності військовослужбовців із застосуванням покарання. Всі покарання, які можуть бути застосовані до військовослужбовців, поділені на п'ять груп: 1) загальні покарання, при застосуванні яких особа звільняється з військової служби (наприклад, довічне позбавлення волі); 2) загальні покарання, застосування яких не пов'язане зі звільненням з військової служби (наприклад, штраф або позбавлення волі на певний строк); 3) загальні покарання, які можуть бути призначені військовослужбовцю з урахуванням деяких особливостей (наприклад, обмеження волі, яке не може бути застосоване до військовослужбовців строкової служби); 4) спеціальні покарання, які застосовуються лише до військовослужбовців, при застосуванні яких особа звільняється з військової служби (наприклад, позбавлення військового звання); 5) спеціальні покарання, які застосовуються лише до військовослужбовців, застосування яких не пов'язане зі звільненням з військової служби (наприклад, арешт або тримання в дисциплінарному батальйоні).

У підрозділі 5.2 *«Спеціальні види покарань за військові злочини»* проаналізовані такі види покарань, як: позбавлення військового звання, службові обмеження для військовослужбовців та тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні.

Доводиться, що покарання у виді позбавлення військового звання є безстроковим, оскільки час його застосування не обмежений, як у законі, так і у вироку будь-якими межами. Навіть після погашення або зняття судимості засуджений не має права претендувати на автоматичне відновлення його в тому званні, якого він був позбавлений за вироком суду. Це означає, що засуджений втрачає свої відзнаки за колишню діяльність, які, як правило, є значущими для нього, а також втрачає право на подальшу певну професійну діяльність після зняття або погашення судимості. Аналіз положень чинного КК України й ППВСУ від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» дозволив зробити висновок, що ані закон, ані тлумачення його вищим органом судової влади України не дає чіткої відповіді, якими критеріями повинен керуватися суд при призначенні додаткового покарання у виді позбавлення військового звання.

Досліджуючи покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців, доведено, що це покарання фактично є обмеженням для військовослужбовців у вигляді спеціального (модифікованого) виду виправних робіт для них. Покарання у виді обмежень для військовослужбовців має три карних напрями: по-перше, військовослужбовець не має права самостійно

звільнитися з військової служби й обрати собі інше місце працевлаштування, що обмежує його право на працю, закріплене в ст. 43 Конституції України: кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; по-друге, при відбуванні покарання засуджений не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, а строк покарання не зараховується йому у вислугу років для присвоєння чергового військового звання; по-третє, із суми грошового забезпечення військовослужбовця відраховується в дохід держави від десяти до двадцяти відсотків. Разом із цим інші обмеження для військовослужбовця – звільнення з військової служби, зниження на посаді чи у військовому званні, позбавлення пільг і надбавок – не входять до змісту цього покарання й не можуть бути до нього застосовані.

Тримання в дисциплінарному батальйоні – специфічне військове покарання, яке передбачає такий вплив на засудженого, в якому поєднуються суворі дисципліна, інші засоби військового виховання й заходи виправного характеру. Цей вид покарання має певну схожість з арештом і позбавленням волі на певний строк за ознакою ізоляції від суспільства, але, відбуваючи це покарання, на відміну від наведених раніше покарань, військовослужбовець не перестає бути суб'єктом військових правовідносин. Зроблено висновок, що внаслідок відсутності реальної можливості відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців виключення цього виду покарання із системи покарань, передбачених КК України, а також його заміна у відповідних статтях розд. XIX Особливої частини КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» на альтернативні, більш м'які покарання, ніж позбавлення волі на певний строк, жодним чином не посилять кримінальної відповідальності військовослужбовців, а, навпаки, будуть пом'якшувати її, що і свідчить про гуманізм державної політики в питаннях застосування покарання. Якщо ж законодавець не бажає внести зміни до ст. 51 КК України щодо виключення із системи покарань покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, він повинен зробити такі кроки: по-перше, змінити назву дисциплінарного батальйону на дисциплінарну військову частину; по-друге, укомплектувати особовим складом і розширити дисциплінарну військову частину або ж достатньо збільшити чисельність дисциплінарних військових частин для набуття можливості військовослужбовцям відбувати покарання в нормальних умовах; по-третє, дисциплінарні військові частини вивести з підпорядкування Міністерства оборони України й підпорядкувати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробачії, або ж запровадити подвійне підпорядкування; по-четверте, оскільки внаслідок змін, що зазнала ст. 62 КК України 4 березня 2015 р., суттєво розширилося коло осіб, до яких може застосовуватися зазначений вид покарання, слід створити певні умови,

щоб військовослужбовці рядового й сержантського складу відбували покарання окремо від військовослужбовців офіцерського складу.

ВИСНОВКИ

Результатом дисертаційного дослідження є розв'язання конкретної наукової проблеми, яка має важливе значення для науки і практики кримінального права, – розроблення концептуальних засад кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби за кримінальним законодавством України. Основні теоретичні, методологічні та практичні результати дослідження полягають у такому:

1. Формулювання концептуальних засад удосконалення правової охорони суспільних відносин у сфері несення військової служби, усунення існуючих проблем щодо розуміння правової природи військових злочинів та їх змісту, що в майбутньому послужить важливим позитивним чинником для правозастосовної практики, розвитку й удосконалення кримінально-правової боротьби з військовими злочинами ґрунтувалося на відповідній системі методів, головними з яких є формально-логічний (догматичний), діалектичний, метод структурного аналізу, статистичний, соціологічний, історико-правовий та порівняльно-правовий, що дозволило запропонувати концептуальний підхід до самостійного інституту Особливої частини КК України – інституту військових злочинів. Військові злочини – це система відносно відокремлених правових норм у межах галузі кримінального права, яка регулює групу взаємозалежних правовідносин у рамках встановленого порядку несення військової служби. Цей окремий інститут формулює кримінально-правову заборону порушення правопорядку у сфері військових відносин. Специфіка кримінально-правової заборони, передбаченої у правових нормах Розділу XIX КК України, полягає в тому, що військовослужбовець, вчиняючи суспільно небезпечне діяння, закріплене у цьому розділі, порушує цим норми позитивного військового й адміністративного законодавства, що регулюють правила поведінки в тій чи іншій галузі військових суспільних відносин.

2. Аналіз вітчизняного і зарубіжного законодавства свідчить про те, що першу згадку про військові злочини можна зустріти ще в епоху Великої Римської імперії. На теренах сучасної України відповідальність за військові злочини (в нинішньому їх розумінні) з'явилася в приписах Руської Правди, які в подальшому розвивались у вітчизняному законодавстві аж до прийняття чинного Кримінального кодексу України. Прискіпливе дослідження законодавство окремих зарубіжних країн, дозволило зробити висновок, що в багатьох із них, на відміну від України, кримінальна відповідальність за військові злочини передбачена в самостійних нормативно-правових актах, що,

є не досить зручним та й не відповідає загальним принципам побудови кримінального законодавства нашої держави.

3. Необхідність існування кримінально-правової заборони посягання на суспільні відносини у сфері встановленого порядку несення військової служби ґрунтується на наступних підставах: соціальні, кримінологічні, нормативні та історичні. До соціальних підстав криміналізації військових злочинів належить високий рівень злочинності серед військовослужбовців, який суттєво зріс від початку воєнних дій на території Донбасу. Кримінологічною підставою криміналізації злочинів проти встановленого порядку несення військової служби є підвищений рівень суспільної небезпечності цих діянь, що як безпосередньо, так і опосередковано впливають на стан національної безпеки України, на захист найважливіших інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Нормативною підставою є положення Конституції України, адміністративного та військового законодавства. Історичною підставою є наявність норм, забороняючих вчинення військових злочинів (в нинішньому розумінні цього терміну) ще з часів існування Київської Русі і до сьогодні.

4. Ґрунтовно вивчення суспільної небезпечності військових злочинів, дозволила зробити висновок, що вона характеризується категоріями високого порядку, як – воєнна безпека держави, що охоплює: стан боєздатності Збройних Сил України, інших військових формувань, здатність військовослужбовців виконувати завдання, що ставить перед ними держава, а також захищеність країни від можливої військової агресії. Будь-який військовий злочин завжди підриває боєздатність військових підрозділів, унаслідок чого завдається істотна шкода воєнній безпеці державі.

Особливістю військових злочинів є те, що диспозиції всіх статей, передбачених Розділу XIX КК України, мають бланкетний характер. Сутність військово-кримінальної протиправності означає, що такі діяння порушують не лише кримінально-правові приписи (заборони), утворюючи зміст кримінально-правової норми, а одночасно визнаються протиправними нормами інших галузей права, перш за все військового й адміністративного права, норми яких регулюють функціонування військ і порядок несення (проходження) військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених згідно із законом.

5. Результатом розгляду всіх точок зору щодо об'єкта військових злочинів автором обґрунтовано пропозицію родовим об'єктом останніх визнавати суспільні відносини, які складаються і функціонують при несенні (проходженні) військовослужбовцями (військовозобов'язаними й резервістами під час проходження зборів) військової служби, що є основою нормальної діяльності воєнної організації України, і які відповідають законодавству України й охороняються кримінальним законом від злочинних посягань.

6. Внутрішня структура родового об'єкта складається з видових об'єктів, які утворюють більш вузькі за змістом суспільні відносини як особливі різновиди порядку несення (проходження) військової служби: а) порядок підлеглості й військової честі; б) порядок перебування на військовій службі; в) порядок збереження й користування військовим майном; г) порядок експлуатації озброєння й військової техніки; д) порядок несення спеціальних служб; е) порядок охорони державної таємниці; є) порядок здійснення своїх повноважень військовими службовими особами; ж) порядок виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах; з) порядок дотримання звичаїв та правил війни.

7. Критично проаналізувавши механізм спричинення шкоди об'єкту військових злочинів, можна зробити висновок, що вона спричиняється всередині суспільних відносин шляхом протиправного розірвання соціального зв'язку або шляхом його деформації.

8. Розглянувши ознаки суб'єктів військових злочинів, автор дійшов висновку, що окрім ознак, притаманних будь-якому суб'єкту злочину (фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності за вчинення злочину), військовослужбовець повинен мати додаткові ознаками:

1) обов'язкові (конститутивні), а саме:

а) державно-правову – громадянин України на всіх посадах; іноземець або особа без громадянства на посадах рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України;

б) акмеологічну – вік від 16 до 65 років, придатний за станом психофізичного здоров'я проходить військову службу;

в) правову (юридичну) – відсутність судимості взагалі; не накладення протягом останнього року адміністративного стягнення за вчинення корупційного правопорушення; для деяких категорій військовослужбовців – не засудження до позбавлення волі, обмеження волі, у тому числі із звільненням від відбування покарання;

2) спеціальні (факультативні) ознаки: командир (начальник), підлеглий, льотчик, керівник польотів або особа, що забезпечує польоти, особа, на яку покладені обов'язки щодо водіння корабля, особа зі складу вартової (вахтової) служби або патрулювання, наряду з охорони державного кордону України, підрозділу бойового чергування (бойової служби), добового наряду, військова службова особа, військовополонений або той, хто піклується за військовополоненими.

9. При розгляді інституту військових злочинів в системі інститутів Кримінального кодексу України зроблено декілька важливих теоретичних та практичних висновків, зокрема: 1) інститут військових злочинів має наступні ознаки: цілісність; якісна визначеність; відмежованість щодо середовища; гетерогенність і структурованість; взаємодія частин системи між собою; взаємодія і зв'язок з навколишнім середовищем; наявність інтегральних

характеристик та емерджентність; наявність цілей і їх сукупність, цілеспрямованість. Усі ці ознаки являють собою чітко структуровану систему, яка, у свою чергу, є підсистемою Особливої частини КК України. 2) інститути Особливої частини КК України хоча й розташовані згідно з пріоритетом охоронюваних ними цінностей, проте не мають субординаційних зв'язків між собою, адже кожен об'єкт кримінально-правової охорони є рівнозначним і потребує однакового захисту з боку держави від злочинних посягань. Між цими інститутами існують лише зв'язки координаційні, які погоджують і впорядковують системність їх приписів. Інститут військових злочинів є відносно самостійним інститутом, проте абсолютної самостійності (автономності) він не має. Повнота ж правового регулювання суспільних відносин військової служби неможлива без застосування засобів регулювання кримінального права в цілому. Тому є непереконливою точка зору деяких правників щодо виділення норм про кримінальну відповідальність за військові злочини в самостійний нормативно-правовий акт. 3) видовий об'єкт військових злочинів є критерієм (чинником) градації і поділу інституту цих злочинів на субінститути. Визнавши це, автор пропонує таку класифікацію військових злочинів, спрямованих проти порядку: а) підлеглості та військової честі (статті 402 – 406 КК України); б) перебування на військовій службі (статті 407 – 409 КК України); в) збереження та користування військовим майном (статті 410 – 413 КК України); г) експлуатації озброєння та військової техніки (статті 414 – 417 КК України); д) несення спеціальних служб (статті 418 – 421 КК України); е) охорони державної таємниці (ст. 422 КК України); є) здійснення своїх повноважень військовими службовими особами – «військовій службові злочини» (статті 425 – 426-1 КК України); ж) виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах (статті 427 – 432 КК України); з) дотримання звичаїв та правил війни (статті 433 – 435 КК України).

10. Кваліфікація військових злочинів повинна ґрунтуватися на наступних загальних принципах права: принцип рівності громадян перед законом; принцип справедливості; принцип неможливості притягнення до юридичної відповідальності за одне й теж правопорушення; принцип презумпції невинності; принцип зворотної дії закону, який скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи; принцип об'єктивності; принцип повноти, принцип точності; принцип вмотивованості. Запропоноване три варіанти кваліфікації військових злочинів, вчинених військовослужбовцем разом із цивільною особою: а) цивільна особа виступає підбурювачем, пособником чи організатором військового злочину, об'єктивну сторону складу якого виконує військовослужбовець; б) військовослужбовець разом із цивільною особою виконує об'єктивну сторону складу військового злочину; в) цивільна особа виконує об'єктивну сторону складу військового злочину, організатором або підбурювачем якого є військовослужбовець.

Кваліфікація військових злочинів, вчинених групою осіб чи групою осіб за попередньою змовою, має місце лише при простій формі співучасті, коли у вчиненні об'єктивної сторони складу злочину беруть участь як співвиконавці два або більше військовослужбовці.

11. Розглядаючи спеціальні види покарань, які можуть бути призначені військовослужбовцям за вчинення військових злочинів зроблено наступні висновки: покарання у виді позбавлення військовослужбовця військового звання є безстроковим, оскільки час його застосування в законі не обмежено будь-якими рамками; навіть після погашення або зняття судимості засуджений не вправі претендувати на автоматичне відновлення його в тому званні, якого він був позбавлений за вироком суду; внаслідок відсутності реальної можливості відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців виключення цього покарання із системи покарань, передбачених КК України, і його заміна у відповідних статтях Розділу XIX КК України на альтернативні, більш м'які покарання, аніж позбавлення волі на певний строк, жодним чином не посилять кримінальну відповідальність військовослужбовця, а, навпаки, будуть пом'якшувати її, що свідчить про гуманізм державної політики в питаннях застосування покарання.

12. Поглиблений аналіз юридичної природи військових злочинів та проблем їх кваліфікації й призначення покарання дозволило зробити пропозиції *«de lege ferenda»* до чинного Кримінального кодексу України та до Закону України «Про Національну поліцію». Пропонується наступна редакція:

Стаття 23. Вина

1. Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків у формі умислу або необережності.

2. Кримінальна відповідальність за діяння, передбачене цим Кодексом, настає лише за наявності вини у формі умислу або необережності.

Стаття 25¹. Складна форма вини

Складна форма вини характеризується умисним ставленням суб'єкта злочину до вчинюваної ним дії чи бездіяльності та необережністю відносно наслідків цього діяння.

Стаття 25². Невинувате заподіяння шкоди

Діяння визнається вчиненим за відсутністю вини, якщо особа діяла, не усвідомлюючи суспільної небезпечності свого діяння (дії або бездіяльності) та за обставинами справи не могла це усвідомлювати або не передбачала й за обставинами справи не могла передбачити можливості настання суспільно небезпечних наслідків вчинюваного нею діяння.

Стаття 54. Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу

1. Особа, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий умисний злочин, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу на п'ять років.

2. Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу як додаткове покарання може бути призначено судом за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого особою у зв'язку з її посадою чи діяльністю, суд визнає за неможливе збереження за нею військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

3. Строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання».

Статтю 66 КК України доповнити пунктом 7¹

Стаття 66. Обставини, які пом'якшують покарання

При призначенні покарання обставинами, які його пом'якшують, визнаються:

7¹) вчинення злочину під впливом помилки щодо усвідомлення протиправності діяння при можливості уникнути цієї помилки.

Стаття 267 Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами

1. Порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або інших правил поводження з ними, а також незаконне пересилання цих речовин чи матеріалів поштою або вантажем, якщо це порушення створило небезпеку загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, -

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, а також незаконне пересилання поштою або багажем легкозаймистих або їдких речовин, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Пункти 3 та 4 примітки до ст. 364 викласти в наступній редакції:

Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем

3. Істотною шкодою у статтях 364, 364¹, 365, 365², 367, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Тяжкими наслідками у статтях 364 – 367, якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які удвісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 401. Поняття військового злочину

1. Військовими злочинами визнаються передбачені цим розділом суспільно небезпечні діяння, що посягають на нормальну діяльність воєнної організації України, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними й резервістами під час проходження зборів.

2. За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України й поліцейські, під час введення на території України воєнного стану або оголошення особливого періоду, а також інші особи, визначені законом.

3. Особи, не зазначені у цій статті, за співучасть у військових злочинах підлягають відповідальності за відповідними статтями цього розділу.

4. Особа, яка вчинила злочин, передбачений статтями цього розділу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності згідно зі статтею 45 цього Кодексу із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України.

Стаття 404. Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків

1. Опір начальникові, а також іншій особі, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби, або примушування їх до порушення цих обов'язків -

караються службовим обмеженням на строк до двох років або триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені групою осіб або із застосуванням зброї, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, - караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

5. Дії, передбачені частинами другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони були пов'язані з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 411. Умисне знищення або пошкодження військового майна

1. Умисне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна -

караються службовим обмеженням на строк до двох років або триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, вчинені шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони спричинили смерть потерпілого чи інші тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 412. Необережне знищення або пошкодження військового майна

1. Необережне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової і спеціальної техніки чи іншого військового майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах, -

караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або службовим обмеженням на строк до двох років, або триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до одного року.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть потерпілого чи інші тяжкі наслідки, -

караються триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років.

Стаття 414. Порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення

1. Порушення правил поводження зі зброєю, а також із боєприпасами, вибуховими, іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, а так само з радіоактивними матеріалами, якщо це заподіяло потерпілому тілесні ушкодження або створило небезпеку для довкілля, -

карається службовим обмеженням на строк до двох років або триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, що заподіяло тілесні ушкодження кільком особам або смерть потерпілого, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

3. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що спричинило смерть кількох осіб чи інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Стаття 415. Порушення правил водіння або експлуатації машин

1. Порушення правил водіння або експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини, що спричинило потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або смерть потерпілого, -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що спричинило смерть кількох осіб, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 417. Порушення правил кораблеводіння

Порушення правил кораблеводіння, що спричинили смерть потерпілого, загибель корабля чи інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.

Пункт 2 примітки до ст. 425 викласти в наступній редакції:

Стаття 425. Недбале ставлення до військової служби

2. Істотною шкодою у статтях 425 - 426¹, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкими наслідками за тієї самої умови вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Закон України «Про національну поліцію» доповнити таким положенням:

У разі введення на території України воєнного стану або оголошення особливого періоду поліцейські прирівнюються до військовослужбовців, у тому числі і з питань кримінальної відповідальності за вчинені злочини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографія:

1. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018. 328 с. (рец. В. Ємельянов, Н. Гуторова Актуальні питання відповідальності за військові злочини. *Право України*, 2019 № 1. С. 333 - 336).

Статті в наукових фахових виданнях (у тому числі включених до міжнародних наукометричних баз):

2. Харитонов С. О. Військовослужбовець як спеціальний суб'єкт злочину. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2016. № 1. С. 32–38.
3. Харитонов С. О. Визначення родового об'єкта військових злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3. С. 65–76.
4. Харитонов С. О. Суспільна небезпечність як ознака військових злочинів. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2016. № 3. С. 37–41.
5. Харитонов С. О. Об'єкт і система військових злочинів. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2016. № 3. С. 243–254.
6. Харитонов С. А. Воинские преступления по уголовному законодательству Украины (признаки и система). *Jurnalul uridic national: teorie si practica*. 2016. № 4. С. 178–181.
7. Харитонов С. О. Система злочинів проти порядку проходження військової служби. *Право та суспільство*. 2016. № 4. С. 193–198.
8. Харитонов С. О. До питання протиправності військових злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Т. 2, вип. 45. С. 85–88.
9. Харитонов С. О. Історично-порівняльний нарис кримінальної відповідальності за військові злочини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 204–207. URL: http://www.pap.in.ua/3_2017/62.pdf
10. Харитонов С. О. Методологія наукового дослідження проблеми військових злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Т. 2, вип. 4. С. 91–94.
11. Харитонов С. О. Наслідки військових злочинів за кримінальним законодавством України. *Visegrad journal on human rights*. 2017. № 3. С. 203–208.
12. Харитонов С. О. Щодо питання способу вчинення військових злочинів за кримінальним законодавством України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 176–179.
13. Харитонов С. О. Окремі питання кваліфікації військових злочинів, вчинених в співучасті. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 174–183.
14. Харитонов С. А. Лишение воинского звания по уголовному законодательству Украины. *Leges si viata*. Iule 2018. С. 108–112.
15. Харитонов С. О. Визначення окремих ознак військових злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1 (53). С. 78–75.
16. Харитонов С. О. Тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2018. № 2. С. 36–41.
17. Харитонов С. О. Соціальна зумовленість військових злочинів. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 3, (vol. 2). С. 180–185

18. Харитонов С. О. Співвідношення понять «військовий злочин» та «склад військового злочину». *Проблеми законності*. 2018. № 142. С. 179–188

19. Харитонов С. О. Військові злочини в системі кримінального законодавства України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Т. 29 (68), № 5. С. 107–112.

20. Харитонов С. О. Значення суб'єктивної сторони для кваліфікації військових злочинів. *Теорія і практика правознавства*: електрон. наук. фах. вид. 2018. № 2 (14). С. 1–11 URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua>

21. Харитонов С. О. Основні методологічні підходи у дослідженні проблем кримінальної відповідальності за військові злочини. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2018. № 3. С. 38–46.

22. Харитонов С. О. Щодо деяких ознак об'єктивної сторони військових злочинів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2018, № 3 (39), С. 166–170.

23. Blanket disposition of military crime: problems of qualifications. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25, № 3. С. 160–168.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

24. Харитонов С. О. Військовослужбовець як суб'єкт військового злочину. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. Харків: Право, 2015. С. 377–381.

25. Харитонов С. О. Кримінальна протиправність як ознака військового злочину. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 черв. 2016 р.). Дніпро, 2016. С. 38–40.

26. Харитонов С. О. Суспільна небезпечність військових злочинів. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2016 р. Харків: Право, 2016. С. 401–405.

27. Харитонов С. О. Співвідношення загальноправових принципів та презумпцій при кваліфікації військових злочинів. *Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри*: XIV Міжнар. наук.-практ. конф. «Від громадянського суспільства – до правової держави»: Зб. тез доп. (20 квіт. 2018 р.) Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018, С. 196–200.

28. Харитонов С. О. Деякі питання кримінальної відповідальності за військові злочини, вчинені в співучасті. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали наук. полілогу (м. Харків, 7 верес. 2018 р.) / [упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 198–202.

29. Харитонов С. О. Військові злочини в системі кримінального законодавства України. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р. Харків: Право, 2018. С. 307–310.

30. Харитонов С. О. Щодо ознак суб'єкта військового злочину. *Права та обов'язки людини у сучасному світі*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 9–10 листоп. 2018 р. Одеса, 2018. С. 78–81.

31. Харитонов С. О. До питання соціальної обумовленості військових злочинів. *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правової системи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 8–9 листоп. 2018 р. С. 185–189. Дніпро, 2018.

32. Харитонов С. О. Щодо методології дослідження кримінальної відповідальності за військові злочини. *Одеські юридичні читання*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 9 листоп. 2018 р. Одеса, 2018. С. 122–126.

33. Харитонов С. О. Позбавлення військового звання як вид спеціального покарання. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 26 жовт. 2018 року / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2018. С. 438–442.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

34. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальне право України. Особлива частина* : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій. Київ : Юрінком Інтер ; Харків : Право, 2001. 496 с.

35. Харитонов С.А., Панов Н.И. Преступления против установленного порядка несения воинской службы (воинские преступления). *Уголовное право Украины. Особенная часть*: учебник / М-во образования и науки Украины, Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого; под ред.: М. И. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій. Киев : Юрінком Інтер, 2003. 672 с.

36. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент.* / Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за заг. ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с.

37. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальне право України. Особлива частина* : підручник / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 2-е вид., переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 544 с.

38. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент.* / Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого; за ред.: В. Т. Маляренко, В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 2-е вид., переробл. та допов. Харків : Одиссей, 2004. 1152 с.

39. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент.* / Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. Вид. третє, переробл. і допов. Харків : Одиссей, 2006. 1183 с.

40. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / М. І. Панов, В. І. Касинюк, С.О Харитонов. - Х. : Харків юрид., 2006. - 172 с.

41. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальне право України. Особлива частина* : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 3-є вид., переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 624 с.

42. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент.* / Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. Вид. четверте, допов. Харків : Одиссей, 2008. 1208 с.

43. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальне право України. Особлива частина* : підручник / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого; за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 4-е вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

44. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / за ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2011. 184 с. (Розділи III, VII)

45. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент.* : у 2 т. / Нац. акад. прав. наук України, Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого" ; за заг. ред.: В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 1040 с.

46. Харитонов С.О., Панов М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). *Кримінальне право України. Особлива частина* : підручник / М-во освіти і науки України, Нац.

юррид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.

47. Харитонов С. О. Військовослужбовець як суб'єкт злочину. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 17 : Кримінальне право. С. 92–94.

48. Харитонов С. О. Злочини проти порядку експлуатації озброєння та військової техніки. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 17 : Кримінальне право. С. 329–331.

49. Харитонов С. О. Злочини проти порядку підлеглості та військової честі. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 17 : Кримінальне право. С. 337–339.

50. Харитонов С. О. Військові злочини в кримінальному законодавстві деяких зарубіжних країн. *Юрист України*. 2018 № 1(36) С. 28-35

АНОТАЦІЯ

Харитонов С. О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019.

Робота є першою у вітчизняній кримінально-правовій науці після набрання чинності КК України 2001 р. кваліфікаційною науково-дослідною працею, яка присвячена комплексній розробці окремого інституту Особливої частини КК України – злочинів проти порядку несення військової служби, їх теоретичних основ і низки практичних проблем, що виникають при кваліфікації військових злочинів та призначенні покарання.

Сформульовано концепцію військових злочинів, визначено поняття цих злочинів, дано їх загальну характеристику з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних ознак та розроблено теоретичну модель указаних злочинів.

Досліджено правову природу поняття «військовий злочин» і специфіку його основних ознак: суспільної небезпечності, протиправності, винності та караності, при цьому шляхом використання загальнонаукових методів дослідження проаналізовано взаємодію понять «військовий злочин» і «склад військового злочину». Проаналізовано співвідношення та взаємодію принципів законності та винуватості діяння з правовими презумпціями невинуватості та знання законів через призму кримінальної відповідальності за військові злочини.

Визначено критерій систематизації злочинів проти порядку несення військової служби, сформульовано й досліджено їх систему у взаємозв'язку із зовнішнім середовищем та іншими системами Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу України, при цьому показаний широкий спектр як

прямих (безпосередніх), так і опосередкованих взаємозв'язків. Доведено обумовленість знаходження норм, які передбачають кримінальну відповідальність за військові злочини, саме в структурі Кримінального кодексу, а не в окремому військово-кримінальному законі.

Здійснено системний аналіз актуальних теоретичних проблем кваліфікації військових злочинів і запропоновано їх шлях вирішення.

Досліджено спеціальні види покарань, які застосовуються до військовослужбовців за вчинення ними військових злочинів, та запропоновано шляхи їх вдосконалення. Проаналізовано доцільність існування такого виду покарання, як тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні, та специфіку відбування покарання у вигляді арешту.

Ключові слова: військовий злочин, склад військового злочину, система військових злочинів, військова служба, воєнна організація, військовослужбовець, кримінальна відповідальність, кваліфікація, покарання.

АННОТАЦІЯ

Харитонов С. А. Воинские преступления: понятие, система и проблемы квалификации. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2019.

Работа является первым в отечественной уголовно-правовой науке после вступления в силу УК Украины 2001 г. квалификационным научно-исследовательским трудом, посвященным комплексной разработке отдельного института Особенной части УК Украины – преступлений против порядка несения воинской службы, их теоретических основ и ряда практических проблем, возникающих при квалификации воинских преступлений и назначении наказаний.

Сформулирована концепция воинских преступлений, определены их родовая и видовые объекты; предложена авторская дефиниция понятия преступлений против порядка несения воинской службы: воинскими преступлениями признаются предусмотренные розд. XIX УК Украины общественно опасные деяния, которые посягают на нормальную деятельность военной организации Украины, совершенные военнослужащими, а также военнообязанными или резервистами во время прохождения сборов; дана их общая характеристика с учетом объективных и субъективных признаков и разработана теоретическая модель указанных преступлений.

Определены признаки военнослужащего как субъекта воинских преступлений, который помимо признаков присущих любому субъекту

преступления (физическое лицо, вменяемое, достигшее возраста с которого возможна уголовная ответственность) должен обладать еще дополнительными признаками: 1) обязательными (конститутивными), а именно: а) государственно-правовой; б) акмеологический; в) правовой (юридический); 2) дополнительными (факультативными).

Исследованы правовая природа понятия «воинское преступление» и специфика его основных признаков: общественной опасности, противоправности, виновности и наказуемости, при этом путем использования общенаучных методов исследования проанализировано взаимодействие понятий «воинское преступление» и «состав воинского преступления». Проанализированы соотношение и взаимодействие принципов законности и виновности деяния с правовыми презумпциями невинности и знания законов сквозь призму уголовной ответственности за воинские преступления.

Определены критерии систематизации преступлений против порядка несения воинской службы, сформулирована и исследована их система во взаимодействии с внешней средой и иными системами Общей и Особенной частей Уголовного кодекса Украины, при этом показан широкий спектр как прямых (непосредственных), так и опосредованных взаимосвязей. Доказана обусловленность нахождения норм, предусматривающих уголовную ответственность за воинские преступления, именно в структуре Уголовного кодекса, а не в отдельном военно-уголовном законе.

Осуществлен системный анализ наиболее актуальных теоретических проблем квалификации воинских преступлений и предложены пути их решения. Дана общая характеристика наказаний, которые применяются к военнослужащим за совершение преступлений против порядка несения воинской службы.

Исследованы специальные виды наказаний, которые применяются к военнослужащим за совершение ими воинских преступлений, и предложены пути их усовершенствования. Проанализированы целесообразность существования такого вида наказания, как содержание военнослужащих в дисциплинарном батальоне, и специфика отбывания наказания в виде ареста.

Ключевые слова: воинское преступление, состав воинского преступления, система воинских преступлений, воинская служба, военная организация, военнослужащий, уголовная ответственность, квалификация, наказание.

SUMMARU

Karytonov S.O. Military crimes: meaning, system and qualification problems. – Qualification scientific work - manuscript copyright.

Thesis for Doctor degree of Law in specialty 12.00.08 „Criminal law and criminology; Criminal Execution Law”. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry education and science of Ukraine, Kharkiv 2019.

This work is the first in domestic criminal law science after Criminal Code of Ukraine entered into force in 2001 qualifying research work aimed on complex development of a separate institute of Special Part in Criminal Code of Ukraine - crimes against military service performance order, their theoretical foundations and a number of practical problems arising from military crimes and punishment assignment qualification.

Concept of military crimes has been formulated, concept of these crimes has been defined, their general characteristics have been given, taking into account objective and subjective signs, and a theoretical model of these crimes has been developed. Legal nature of „military crimes“ concept and specifics of its main features: public danger, wrongfulness, guilt and punishability were researched at the same time, by using general scientific research methods interaction of concepts „military crimes“ and „elements of a military crime“ was analyzed. There were analyzed relationship and interaction of legality principles and culpability of an act with legal presumption of innocence and knowledge of laws through the prism of criminal responsibility for military crimes.

The criterion of crimes systematization against military service performance order has been determined, their system has been formulated and investigated in conjunction with external environment and other systems of Common and Special Parts of Criminal Code of Ukraine, and a wide range of both direct (immediate) and indirect relations has been shown. There were proved dependence of finding rules that criminalize military crimes in structure of Criminal Code, or in a separate military criminal law.

A systematic analysis of actual theoretical problems of qualifying military crimes has been carried out and offer of their solution. Special types of punishments applied to military personnel for committing military crimes by them and suggestion of their improvement are investigated. There are analyzed existence feasibility of this punishment type as content of military personnel in a military disciplinary, and specifics of arrest sentence serving.

Key words: military crimes, composition of military crime, system of military crimes; military organization, soldier, criminal responsibility, qualification, punishment.

Відповідальний за випуск
Баулін Ю.В.

Підписано до друку 05.04.2019. Формат 60х90 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Ум. друк. арк. 1,3 Обл.-вид. арк. 1,7.
Тираж 100 прим. Зам. № 278.

Друкарня ФОП Татарчук С. І.
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12.
Тел. (057) 717-28-80